

TANULMÁNYOK

AGRESSZIVITÁS A PSZICHOANALÍZISBEN¹*Jacques Lacan*

Az előző beszámoló az agresszivitás fogalmának klinikai és terápiás alkalmazásáról szólt. Rám marad annak vizsgálata, hogy vajon képes-e az agresszivitás olyan fogalomná válni, amely tudományos használatra tarthat számot, vagyis, hogy igényt tart-e arra, hogy egy összehasonlítható rend tényeit tárgyiasítsa a valóságban, még kategorikusabban arra, hogy létrehozza a tapasztalatnak egy olyan dimenzióját, amelynek tárgyiasított tényeit változóknak lehet tekinteni.

Az itt összegyűltek mindannyian osztoznak egy olyan tapasztalaton, amely a technikán alapul, a fogalmak azon rendszerén, amelyhez hűségek maradunk, egyfelől azért, mert ezt a rendszert az dolgozta ki, aki megnyitotta számunkra e tapasztalás minden útját, másfelől pedig azért, mert e kidolgozás szakaszainak élő jegyét viseli magán. Azaz, ellentétben a nekünk tulajdonított dogmatizmussal, tudjuk, hogy ez a rendszer nemcsak a maga teljességében, hanem számos hézagában is nyitott marad.

Ezek a hiátusok egyesülni látszanak abban a rejtélyes szignifikációban, amelyet Freud mint *halálöszönt* léptetett elő: a Szfinx alakjához

¹ Az elméleti beszámoló a francia nyelvű pszichoanalitikusok 11. kongresszusán (Congrès des Psychanalystes de langue française) hangzott el Brüsszelben, 1948 május közepén. A fordítás alapjául szolgáló kiadás: Jacques Lacan: *Écrits*. Éditions de Seuil, Paris, 1999 [1966], 100-123.

A fordító ezúton mond köszönetet a PTE BTK Pszichológiai Doktori Iskolája elméleti pszichoanalízis programja keretében tartott Lacan szövegolvasó szeminárium résztvevőinek, különösen Kiss Andrea-Laurának, valamint Erdélyi Ágnesnek, akik értékes javaslataikkal hozzájárultak a fordítás elkészültéhez.

hasonlóan, arról az apóriáról tanúskodik, amellyel ez a nagy gondolat szembesült azon legmélyebb kísérletben, amely úgy tűnt, hogy kifejezi az ember tapasztalatát a biológia regiszterében.

Ez az apória áll az agresszivitás fogalmának szívében, amelynek napról napra jobban fel tudjuk becsülni a pszichés ökonómiában betöltött jelentőségét.

Ezért a halálösztön tendenciáinak metapszichológiai természete teoretikus kollégáinknak köszönhetően állandóan napirenden van, ellentmondásaival együtt, és azt is be kell vallanunk, hogy gyakran némi formalizmussal.

Ezzel kapcsolatban csupán néhány észrevételt szeretnék tenni vagy tételt megfogalmazni, amelyek hosszú ideje inspirálnak a tan ezen igazi apóriáját illetően, éppúgy, mint laboratóriumi és terápiás célú pszichológia jelenlegi fejlődésében való felelősségünk kérdése, amely számos tanulmány olvasása során merült fel bennem. Egyfelől az úgynevezett *behaviorista* kutatásokra gondolok, amelyek, úgy tűnik számomra, hogy legjobb eredményeiket (amik egyébként igen soványak ahhoz az apparátushoz képest, amellyel körülbástyázzák magukat) a pszichoanalízis által bevezetett kategóriák implicit használatának köszönhetik; másfelől azokra a különböző felnőtt- és gyermekterápiákra gondolok, amelyeket a *pszichodramatikus* módszer címszava alatt szoktak összefoglalni. Ezek hatékonyságukat a játék szintjén megvalósuló lereagálásban keresik, és szintén a klasszikus pszichoanalízis határozta meg alapelveiket.

I. TÉTEL: *Az agresszivitás egy olyan tapasztalatban manifesztálódik, amely tulajdon szerkezetéből fakadóan szubjektív.*

Nem haszontalan visszatérnünk a pszichoanalitikus tapasztalat jelenségéhez. Az alapok lefektetése során e reflexiót gyakran figyelmen kívül hagyják.

Azt mondhatjuk, hogy a pszichoanalitikus cselekmény a verbális kommunikáción belül és az által történik, vagyis a jelentés dialektikus felfogásában. Ezért ez egy olyan szubjektumot feltételez, amely mint olyan, a másik intenciója számára jeleníti meg magát.

Ezt a szubjektivitást nem lehet számunkra eleve természetlenül elvetni egy olyan ideál szerint, amely eleget tesz a fizikainak, kiküszöböl-

ve a szubjektivitást a műszer segítségével, noha nem lehet elkerülni az emberi hiba lehetőségét az eredmény értelmezésénél.

Csak a szubjektum értheti a jelentést (*sens*); és fordítva, a jelentés minden jelensége szubjektumot feltételez. Az analízisben a szubjektum felajánlja magát, mint ami alkalmas lehet arra, hogy megértsék és valóban alkalmas is arra: az introspekció és a feltehetően projektív intuíció itt nem azt az elvet dönti romba, amelyet a pszichológia a tudomány ösvényén való első lépéseit megtéve megkérdőjelezhetetlennek tekintett. Ezzel a dialógus absztrakt módon elszigetelt töredékeinek zsákutcáját hozná létre, miközben büszkének kell lennie mozgalmasságára: Freud érdeme, hogy vállalta a kockázatot, mielőtt azt szigorú technikával szabályozta volna.

Megalapozhatnak-e eredményei egy pozitív tudományt? Igen, ha a tapasztalat mindenki által ellenőrizhető. Minthogy ez a tapasztalat két szubjektum között jön létre, melyek közül az egyik az ideális személytelenség szerepét játssza a dialógusban (erre a pontra később vissza fogok térni), ha egyszer e tapasztalat teljes és azzal kecsegtet, hogy teljesíti a hatékonyság követelményét, amely minden speciális kutatástól elvárható, akkor a másik szubjektum által egy harmadik szubjektummal bővíülhet. Ebben a látszólag beavató útban, amely csupán az áttétel általi ismétlődés, nincs semmi meglepő, mivel minden szubjektivitás tulajdon bipoláris struktúrájára támaszkodik. Csupán az élmény diffúziójának sebessége módosul, és noha egy bizonyos kulturális területre való korlátozása vita tárgya lehet, azon túl, hogy semmilyen józan antropológia sem tudja azt cáfolni, minden arra utal, hogy eredményei eléggé viszonylagosak ahhoz a generalizációhoz, amely eleget tesz a tudomány szellemétől elválaszthatatlan humanitárius posztulátumnak.

II. TÉTEL: *A tapasztalatban az agresszivitás számunkra az agresszió szándékaként és a testi szétesés (dislocation) képében jelenik meg, és e módon mutatja magát hatékonynak.*

Az analitikus élmény lehetővé teszi, hogy megtapasztaljuk a szándékolt nyomást. Kiolvassuk a tünetek szimbolikus jelentéséből, amint a szubjektum levetkőzi védekezéseit – melyek által elválasztja azokat a mindennapi életével és a történetével való kapcsolataitól –, valamint

viselkedésének és tagadásainak implicit céljából, téves cselekedeteiből, privilegizált fantáziáinak bevallásából, az álomélet rejtélyeiből.

Ez szinte mérhető abban a követelő tónusban, amely időnként az egész diskurzust megalapozza, megakadásaiban, tétovázásaiban, hanghordozásában és nyelvbotlásaiban, az elbeszéléseinek pontatlanságában, az analízis szabályainak be nem tartásában, a késésekben, a szándékolt hiányzásokban és gyakran a vádaskodásokban, a szemrehányásokban, fantáziált félelmekben, a düh érzelmi reakciójában, a megfélemlítési kísérletekben; a tulajdonképpen erőszak oly ritka, hogy az a segítségkérés azon konjunktúráját implikálja, amely elvezette a beteget az orvoshoz, valamint annak oly átalakítását, amely azt a beteg beleegyezésével a dialógus szerződésévé transzformálja.

Ezen agresszív szándék hatékonysága nyilvánvaló – könnyen megfigyelhetjük az egyén azon megnyilvánulásaiban, ahogyan a tőle függőket alakítja, a szándékolt agresszió széttroncsol, pusztít, felőröl; kasztvál, halálhoz vezet: „És én még azt hittem, hogy impotens vagy!” Így kiált nősténytigrisként az anya a fiához, aki – nem minden nehézség nélkül – éppen bevallotta anyjának homoszexuális hajlamait. Látható, ahogy férfias nőként permanens agresszivitása nem volt hatástalan; a hasonló esetekben mindig lehetetlen volt számunkra megkímélni magát az analitikus helyzetet a csapásoktól.

Ez az agresszivitás persze valódi kényszerekben nyilvánul meg. De tapasztalatból tudjuk, hogy nem kevésbé hatékony a kifejezés útja sem: egy szigorú szülő már a jelenlétével is megfélemlít, és a Büntető képének alig van arra szüksége, hogy fenyegetően lépjen fel ahhoz, hogy a gyermek létrehozza azt. Hatása jóval nagyobb, mint bármilyen kegyetlenkedésé.

A klasszikus pszichológia ismételt kudarca után a pszichoanalízis tette meg az első sikeres lépést arra vonatkozóan, hogy e pszichés jelenségeket – melyeket képeknek nevezünk egy olyan terminust használva, amelynek minden szemantikus értelme megerősíti kifejező értékét – annak a konkrét valóságnak a szintjén kezelje, amelyet azok reprezentálnak. Ennek oka, hogy a pszichoanalízis a képek szubjektumban betöltött formatív funkciójából indult ki és feltárta, hogy ha ezek a gyakran előforduló képek a hajlamok egyéni elhajlásait határozzák meg, akkor azt, mint minták variációi teszik, amelyeket magukért az „ösztönökért” hoznak létre azon egyéb sajátosságok, melyeket megfeleltetünk az *imágo* antik elnevezésének.

Ez utóbbiak közül néhány az agresszív intenciók választott vektorait reprezentálja, melyeket azok mágikusnak nevezhető hatékonysággal ruháznak fel. Ezek a kasztráció, a csonkítás, a feldarabolás, a felbomlás, a kizsigerezés, a felfalás, a test kipukkadásának képei, röviden azok az imágók, amelyeket én személy szerint, strukturálisnak tűnő módon, a *feldarabolt test imágóinak* osztályába sorolok.

Az ember különleges kapcsolatban áll saját testével, amely a szociális gyakorlatok többségében megnyilvánul – az olyan rítusoktól kezdve, mint a tetoválás, a bemetszés és a körülmételés a primitív társadalmakban, egészen addig a kései kulturális elképzelésig, amelyet a divat prokrüszteszi önkényének nevezhetünk, mely tagadja az emberi test természetes formáinak tiszteletét.

Nincs szükség másra, mint meghallgatni a kettő és öt év közötti gyerekek fantáziáit és megfigyelni önálló vagy közös játékait, hogy tudjuk, hogy a fej kitépése és a has kiszúrása képzeletüknek spontán témái, amelyeket a tönkretett baba tapasztalata csak beteljesít.

Fel kell lapozni egy olyan albumot, amely Hieronymus Bosch munkáit egészében és részleteiben is ábrázolja, hogy felismerhessük az emberiséget gyötrő agresszív képek atlaszát. Az orális szervek és a kloákális származékok primitív autoszkópiájának képei, melyek túlsúlyát az analízis fedezte fel, itt démonok formáját hozta létre. Ezek megtalálhatóak a születés *angustiae*-jének csúcspontján a mélység kapujánál, ahol az elátkozottakat a mélybe hajítják, sőt még az üvegszférák azon narcisztikus struktúráiban is, amelyek a gyönyörök kertjének kimerült partnereit ejtették foglyul.

Ezek a fantazmagóriák állandóan felbukkannak az álmokban, különösen azon a ponton, ahol az analízis a legarchaikusabb fixációk alapjait érinti. Emlékszem egy páciensem álmára, akinek agresszív ösztönkésztetései kízó fantáziák formáját öltötték; álmában látta magát, ahogyan kocsi ül, mellette egy nő, akivel elég bonyolult afférja volt, és egy repülő hal követi őket, akinek a bőre annyira átlátszó, hogy testében látható a folyadék szintje, a hólyagszerű üldözés képe, nagy anatómiai részletezettséggel.

Ezek az emberi agresszió jellemző *gestaltjának* kezdeti adottságai, amely az általa létrehozott fegyverek szimbolikus karakteréhez és kegyetlen kifinomultságához kötődik, vagy legalábbis iparának kézműves állapotához. Ezen imaginárius funkciót szeretném most megvilágítani.

Jegyezzük meg itt, hogy az analitikus folyamat behaviorista redukciójának kísérlete – amire úgy tűnik, hogy néhányunkat rávihet a szigorúság

véleményem szerint eléggé indokolatlan követelménye – egyet jelent azzal, hogy azt elvágjuk legfontosabb szubjektív vonatkozásaitól, amelynek privilegizált fantáziái a tanúk a tudatban, és ami lehetővé tette, hogy megértsük az identifikáció-alakító *imágót*.

III. TÉTEL: *Az agresszivitás mozgatórugói meghatározzák azokat az okokat, amelyek az analízis technikáját motiválják.*

Úgy tűnik, hogy a dialógus önmagában az agresszivitásról való lemondást foglalja magába; Szókratésztől kezdve a filozófia mindig is az értelem győzelmében reménykedett. És mégis mióta Thraszümakhosz az *Állam* nagy dialógusának elején tébolyultan közbelépett², a verbális dialektika kudarcra túl gyakran bizonyosodott be.

Hangsúlyoztam, hogy az analitikus a dialógussal gyógyít, még az örültség legsúlyosabb eseteiben is; de vajon milyen erényt tett a dialógushoz Freud?

Az analízis páciensre vonatkozó szabálya lehetővé teszi, hogy az olyan intencionalitásban fejlődjön, amely teljesen vak bármely más befejezésre, mint hogy a beteg felszabaduljon a betegség vagy a tudatlanság alól, amelynek a határait még csak nem is ismeri.

A hangját csak annyiban lehet hallani, amennyiben azt az analitikus diszkréciója megengedi. Különösen hamar nyilvánvalóvá válik számára, és egyébként megerősítetté is, hogy az analitikus tartózkodik attól, hogy bármilyen tanácsot adjon, vagy bármilyen irányba megpróbálja befolyásolni a páciensét. Van ebben egy bizonyos kényszer, amely úgy tűnik, hogy szemben áll a kívánatos befejezéssel, és amelyet egy mélyebb motívációval kell igazolni.

Akkor mely törekvés határozza meg az analitikus vele szembeni attitűdjét? Hogy a dialógusnak felajánljon egy szereplőt, annyira mellőzve az egyéni jellegzetességeket, amennyire csak lehetséges; félrehúzódnak, elkerüljük az érdeklődés, a szimpátia kifejezéseit és a reakciókat, amelyeket a beszélő keres beszélgetőpartnerére arcán, a személyes ízlés minden megnyilvánulását mellőzzük, mindent elrejtünk, ami elárulhatja ezeket, deperszonalizálódunk és arra törekszünk, hogy a másik számára az érzéketlenség ideálját testesítsük meg.

² Platón: *Állam*. In: *Platón összes művei*. II. köt. Európa, Bp., 1984, 32. old.

Ebben a viselkedésben nem csupán azt az apátiát fejezzük ki, amit saját magunkban kell létrehoznunk, ha közvetlenül meg akarjuk érteni az alanyunkat és nem is az orákulum magaslatát készítjük elő, amelyet el kell foglalnia interpretáló intervencióknak e passzivitás talaján.

El akarunk kerülni egy csapdát, amely már abban a hit örök pátoszával fémjelzett felhívásban is benne rejlik, amit a páciens kifejez felénk. Titkot hord magában. „Vedd magadra, mondja nekünk a páciens, a gonoszt, amely a vállaimat nyomja: de ahogy elnézlek, olyan jóllakott, higgadt és kényelmes vagy, hogy nem leszel méltó arra, hogy hordd.”

Ami itt a szenvedés büszke követeléseként jelenik meg – amely néha a pillanatban elég meghatározó ahhoz, hogy belépjünk a „negatív terápiás reakcióba”, mely Freud figyelmét lekötötte – az *amour-propre* [önszeretet] ezen ellenállásának formájában fogja megmutatni arcát, hogy La Rochefoucauld kifejezését a legmélyebb értelemben használjam, és ami gyakran a következőképpen kerül beismerésre: „Nem tudom elviselni annak gondolatát, hogy bárki más szabadítson fel, mint saját magam”.

Természetesen a szív követelésének egy kifürkészhetetlenebb szintjén a páciens a betegségében való részvételt várja tőlünk. De az ellenséges reakció az, ami irányítja elővigyázatosságunkat, amely már Freudnál is figyelmeztetést jelentett a próféta szerepének kísértése ellen. Csak a szentek vannak eléggé elválasztva legmélyebb közös szenvedélyeinktől ahhoz, hogy elkerüljék az irgalmasság agresszív ellencsapásait.

Ami érényeink és érdemeink példájának megbecsülését illeti, soha nem láttam senkit ehhez folyamodni, csak azt a nagy patrónust, aki teljesen el voltelve saját apostoli jelentőségének puritán ám naiv gondolatától; még mindig emlékszem a dühre, amit kiváltott.

Ráadásul, hogyan lephetnek meg minket az ilyen reakciók, minket, analitikusokat, akik rámutatunk minden úgy nevezett filantróp tevékenység rejtett agresszív mozgatórugóira.

Számításba kell vennünk a szubjektum felénk irányuló agresszivitását, mivel, mint tudjuk, ezek a szándékok hozzák létre az analitikus dráma bevezető csomópontját képező negatív áttételt.

Ez a jelenség reprezentálja a páciensnél azon többé-kevésbé archaikus *imágók* egyikének személyünkre való imaginárius áttételét, amely a szimbolikus szubdukció hatása által degradálja, eltéríti vagy gátolja az ilyen viselkedés körforgását, amely az elfojtás véletlene által kirekesz-

tette az én kontrollja alól azt a funkciót és testrészt, amely az identifikáció aktusával a személyiség ezen instanciájának formát adott.

Látható, hogy a legkockázatosabb ürügy is elég ahhoz, hogy felkeltse az agresszív szándékot, amely újra-aktualizálja az *imágót* intencionális korrelációival együtt, amely permanens maradt a szimbolikus túldetermináltság azon szintjén, amelyet a személy tudattalanjának nevezünk.

Egy ilyen mechanizmus gyakran nagyon egyszerűnek bizonyul a hisztériában: egy asztázia-abáziában szenvedő fiatal lány esetében, aki hónapok óta ellenállt a legkülönbözőbb terápiás szuggesztióknak, a személyem egy csapásra azonosult azon legkellemetlenebb vonások konstellációjával, amelyet a némileg eszelős hangsúlyt kapó szenvedély tárgyá jelenített meg számára. Az emögött meghúzódnó *imágó* az apjáé volt, és elegendő volt megjegyezni, hogy hiányzott neki a támogatás (amely hiányról tudtam, hogy valóban dominált az életrajzában, mégpedig igen romantikus stílusban) ahhoz, hogy kigyógyuljon a tünetéből, mondhatni anélkül, hogy bármit is értett volna az egészből, vagy a beteges szenvedélyt bármilyen módon érintette volna.

Köztudott, hogy az ilyen csomókat még nehezebb megbontani a kényszerneurózis esetében, éppen amiatt a számunkra jól ismert tény miatt, hogy annak struktúrája kifejezetten az agresszív szándék álcázására, eltolására, tagadására, leválasztására és tompítására irányul. E defenzív szétesés elveiben összehasonlítható azzal, amit azok a lépcsőzetes és cikcakkos erődítmények illusztrálnak, melyekről gyakran hallunk pácienseinktől, metaforikusan saját magukra utalva a „Vauban erődítményekkel”³.

Ami az agresszív szándék szerepét illeti a fóbiában, az úgyszólván nyilvánvaló.

Éppen ezért nem kedvezőtlen dolog újraaktiválni egy ilyen szándékot a pszichoanalízisben.

Amit megpróbálunk elkerülni a technikánkkal, az az, hogy a páciens agresszív szándéka támogatást találjon személyünk aktuális ideájában, mely eléggé kidolgozott ahhoz, hogy az oppozíció, a tagadás, a hivalko-

³ Vauban márki XIV. Lajos hadmérnöke, a róla elnevezett erődítmények tervezője volt. (*A szerk.*)

dás és az a hazugság reakcióiban szervezze meg magát, amelyek tapasztalataink szerint a dialógusbeli *én* (*moi*) instanciájának jellegzetes módjai.

Itt ezt az instanciát nem azon elméleti konstrukciója szerint jellemzem, amit Freud, mint *érzékelő-tudatos* rendszert nyújt a metapszichológiájában, hanem azon fenomenológiai lényeg szerint, amelyet ő a tapasztalatban leginkább sajátjaként ismert fel, a *Verneinung* [tagadás] szempontja szerint, amellyel kapcsolatban azt javasolja, hogy adottságait az előítéletes inverzió általánosabb jeleként értékeljük.

Röviden, az *énben* (*moi*) jelöljük ki azt a magot, amely adott a tudat, ám áthatolhatatlan a reflexió számára, és mindazokkal a kétértelműségekkel terhelt, amelyek az önelégültségtől a rosszhiszeműségig strukturalják a szenvedély élményét az emberi szubjektumban; ez az 'én' (*je*), aki annak érdekében, hogy bevallja az egzisztenciális kritika iránti mesterkéeltségét, saját igényei és félreismerései redukálhatatlan tehetetlenségét a szubjektum realizációjának konkrét problematikájával állítja szembe.

Távol attól, hogy szembetámadjuk, az analitikus maieutika⁴ egy kerülőutat tesz, amely végül egy irányított paranoiát gerjeszt a szubjektumban. Ez valójában az analízis egy olyan aspektusa, amely a Melanie Klein által *rossz belső tárgyaknak* nevezettek kivetítésével megy végbe, egy bizonyosan paranoid mechanizmussal, amely ugyanakkor jól rendszerezett, valahogyan megszűrt és szabályozott.

Ez *praxisunknak* azon aspektusa, amely a tér kategóriájának felel meg, bármennyire is kevésbé értjük ezen az imaginárius teret, amelyben kibontakoznak a tünetek dimenziói, melyek azokat kizárt szigetekként, tehetetlen szkotómákként vagy parazita autonomizmusokként strukturalják a személy funkcióiban.

A másik dimenzióval, a temporálissal a szorongás és annak következményei járnak együtt, mind manifeszten, a menekülés vagy gátlás jelenségében, mind látenszen, amikor csak a motiváló *imágoval* együtt jelenik meg.

Ismétlem, hogy ez az imágo csak addig tárulkozik fel, amíg attitűdünk a nyugodt felület tiszta tükrét kínálja a szubjektum számára.

De képzeljük el, hogy megértsük, hogy mi történne a pácienssel, ha analitikusában saját maga pontos mását látná. Mindenki érzi, hogy az

⁴ Szókratészi tanítási módszer. (A szerk.)

agresszív feszültség túllépése az áttétel manifesztációjának olyan akadályát teremtené meg, hogy annak hasznos hatása csak a legnagyobb lassúsággal jönne létre; ez az, ami néha megtörténik egyes didaktikus célzattú analízisekben. Képzeljük el, ha ezt a páciens a hasonmásra jellemző idegenséggel élné át, az kontrollálhatatlan szorongást váltana ki.

IV. TÉTEL: *Az agresszivitás az identifikáció egy módjának olyan korrelatív tendenciája, amelyet narcisztikusnak nevezünk, és amely meghatározza az ember énje és világa jellegzetes létezőinek formális struktúráját.*

Az analízis szubjektív tapasztalata azonnal konkrét pszichológiában írja le az eredményeit. Csak mutassuk meg, hogy mit tesz hozzá az érzelmek pszichológiájához, rámutatva az olyan különböző állapotok közös szignifikációira, mint a fantáziált félelem, a düh, az aktív bánat vagy a pszichaszténiás fáradtság.

Ahhoz, hogy most áttérjünk a szándék szubjektivitásáról az agresszióra való hajlam fogalmára, tapasztalatunk fenomenológiájáról a metapszichológiára kell ugranunk.

De ez az ugrás nem nyilvánul meg semmi másban, mint a gondolkodás azon követelményben, hogy az agresszív reakciók regiszterét ekvivalens módon fogjuk fel, annak érdekében, hogy azokat tárgyiasítani lehessen, mivel kvantitatív változókként való sorbarendezésük nem lehetséges. Így vesszük hasznát a *libidó* fogalmának.

Az agresszív tendencia alapvetőnek bizonyul a személyiség szignifikatív állapotainak bizonyos sorozatában, nevezetesen a paranoid és paranoiás pszichózisokban.

Munkáimban hangsúlyoztam, hogy a paranoia e formáiban elvárható agresszív reakciók minősége koordinálható az ugyanezen forma szimptomatikus delíriuma által reprezentált mentális genesis szakaszával való szigorúan párhuzamos sorbarendezéssel. Ez a viszony még mélyebbnek tűnik, mikor – ezt gyógyítható formájában, az önbüntető paranoia esetében mutattam be – az agresszív cselekedet megoldja a tébolyult konstrukciót.

Így az agresszív reakció folytonos sorba rendeződik, a cselekedet brutális, ám ugyanennyire indokolatlan kitörésétől a hadviselő formák teljes skáláján keresztül, az interpretatív demonstrációk hidegháborújáig,

párhuzamosan az ártó szándék gyanújával, amelyek – hogy ne is említsük az obskurus *kakon-t*⁵, amelynek a paranoid minden élő kapcsolatától való elidegenedését tulajdonítja – egymás fölé emelkednek egy igen primitív organizmus regiszteréből kölcsönzött mérgező motivációjától, a rontás mágikus, a befolyás telepatikus, a fizikai behatolás sérülés okozta, a szándék megváltoztatását célzó abuzív, a titok ellopásának megfosztó, az intimitás megsértésének megszenségtelenítő, az előítélet jogi, a kémkedés és megfélemlítés üldöztetéses, a rágalmozás és a becsületsértés presztízs sértő, a veszteség és a kizsákmányolás követelő motivációjáig.

Rámutattam, hogy e sorozat, amelyben megtaláljuk a személy biológiai és szociális státuszának minden egymásra épülő rétegét, minden esetben ragaszkodik az *én (moi)* és a tárgy formáinak egy eredeti szerveződéséhez, amelyek egyenlő mértékben érintettek struktúrájukban és kialakulásuknak téri és idői kategóriáiban. Az ént (*moi*) és a tárgyat úgy éljük át, mint eseményeket az illúziók perspektívájában, mint affektusokat, amelyekben van valami dialektikát megszakító sztereotípiát.

Janet, aki oly bámulatosan mutatott rá az üldöztetési érzések fenomenológiai jelentésére, mint a szociális viselkedések fenomenológiai pillanataira, nem mélyült el azok közös jellegében, amely éppen e pillanatok egyikének stagnálása által jön létre, különösségében hasonlóan a színészek alakjához, mikor megáll a filmszalag.

Nos, ez a formális stagnálás az emberi tudás legáltalánosabb struktúrájával rokon: azzal, ami az ént és tárgyakat állandósággal, identitással és lényegiséggel ruházza fel, vagyis az entitások vagy 'dolgok' olyan formáival, amelyek nagyon különböznek azoktól a *gestaltoktól*, amelyeket a tapasztalat izolálni enged számunkra az állati vágy irányvonalai által kijelölt mezőben.

Valóban, ez a formális fixáció, amely a tér bizonyos megszakadását vezeti be, bizonyos diszkordanciát az ember szervezete és *Umwelt*-je [külvilág] között, maga a feltétel, amely a végtelenségig kiterjeszti világot és erejét, instrumentális többértékűséget és szimbolikus polifóniát, sőt a fegyverzet lehetőségét nyújtva tárgyainak.

Amit paranoiás tudásnak neveztem, többé-kevésbé archaikus formában megfelelni látszik az ember mentális genezisének történetét

⁵ Gör. „A rossz” (A szerk.)

skandáló bizonyos kritikus pillanatoknak, amelyek mindegyike a tárgyiasító identifikáció egyes fázisait reprezentálja.

Ebbe betekintést nyerhetünk a gyermek fejlődési szakaszainak egyszerű megfigyelésével, amelyekben Charlotte Bühler, Elsa Köhler és nyomdokaikon haladva a chicagói iskola a szignifikatív megnyilvánulások számos szintjét fedezte fel; de csak az analitikus tapasztalat adhatja meg ezek valódi értékét azzal, hogy lehetővé teszi a szubjektív viszony reintegrációját.

Az első szint azt mutatja meg nekünk, hogy az önmagaság élménye a gyerekkor legkorábbi szakaszában a másokra vonatkoztatva jön létre, egy olyan helyzetből fejlődve ki, amelyet a gyermek differenciálatlanak él meg. Nyolc hónapos kor körül a gyerekek közötti konfrontációkban – amelyek, jegyezzük meg, akkor gyümölcsözőek, ha olyan gyerekek között történnek, akiknek korkülönbsége két és fél hónapnál nem több – a fiktív akciók gesztusait fedezhetjük fel, amelyekkel az egyik szubjektum a másik gesztusának tökéletlen próbálkozását követi, összekeverve különállóságukat. A látványos elragadtatások egyidejűségei annál is inkább jelentősek, mivel megelőzik a játékba bevont motoros apparátus teljes koordinációját.

Így a pofonok és csapások megtorlásában megnyilvánuló agresszivitást nem lehet úgy tekinteni, mint kizárólag az erőpróbák és azok alkalmazásának játékos megnyilvánulását a test felderítésében. Egy tágabb koordináció értelmében kell felfogni: amely alá fogja rendelni a tónikus testtartás és a vegetatív feszültség funkcióit egy olyan szociális relativitásnak, amelynek Wallon figyelemreméltóan hangsúlyozta az emberi érzelmek expresszív konstitúciójában való elsődlegességét.

Mi több, én magam is úgy hittem, hogy fel tudom használni azt, hogy az ilyen alkalmakkor a gyermek mentális síkon anticipálja saját teste funkcionális egységének meghódítását, amely akkor az akaratlagos mozgás síkján még mindig befejezetlen.

Itt az első kép általi elragadásáról van szó, amelyben az identifikációk dialektikájának első pillanata rajzolódik ki. Ez egy *Gestalt* jelenséggel áll összefüggésben, a gyermek nagyon korai emberi forma percepciójával, a formáéval, amely, mint azt tudjuk, a gyermek érdeklődését életének első hónapjaitól leköti, az emberi arc esetében pedig már a tizedik naptól. De ami bizonyítja a felismerés szubjektivitást implikáló jelenségét az a győzedelmes öröm és játékos felderítés, amely a

hatodik hónaptól jellemzi a gyermek tükörbeli képével való találkozását. Ez a viselkedés határozottan különbözik attól a közömböségtől, amelyet az állatok mutatnak saját képük érzékelése során, például a csimpánzok, miután megvizsgálták annak ürességét, és még nyilvánvalóbb abban a korban, amikor a gyerek instrumentális intelligenciájának szintjén elmarad a csimpánztól, akit csak 11 hónaposan ér utol.

Az általam *tükörstádiumnak* nevezett fázis azért jelentős, mert azt az affektív dinamizmust jeleníti meg, amely által a szubjektum eredetileg identifikálja magát testének vizuális *Gestaltjával*: saját mozgáskoordinációjának még mindig igen súlyos hiányosságához képest ez egy ideális egység, egy üdvös *imágó*; minden olyan eredendő szorongástól felértékelődik, amely összekapcsolódik a gyermek első hat hónapjának intra-organikus és kapcsolati diszkordanciájával, amikor magán hordja a pszichológiai koraszülöttség neurológiai és humorális jeleit.

Az emberi forma *imágója* általi ezen elragadtatás, amely hat hónapos és két és fél éves kor között a gyermek más hasonlóknak jelenlétében mutatott viselkedésének teljes dialektikáját dominálja, több mint azon *Einfühlung* [beleérzés], amelynek hiányára a korai gyermekkorban minden utal. E szakasz teljes ideje alatt feljegyezhetőek a normális tranzitivizmus érzelmi reakciói és kifejezett bizonyítékai. A gyermek, aki a másikat megüti, azt mondja, hogy őt ütötték meg; a gyermek, aki valakit elesni lát, sír. Ugyanígy, a másikkal való identifikációban látja meg a tiszteletet parancsoló megjelenés és a parádé reakcióinak teljes skáláját, amelyben a viselkedése világosan feltárja a strukturális ambivalenciát; a rabszolga identifikálódik az uralkodóval, a színész a nézővel, az elcsábított a csábítóval.

Egyfajta strukturális kereszteződésről van szó, amelyhez akkomodálnunk kell gondolkodásmódunkat, ha meg akarjuk érteni az emberi agresszivitás természetét, és az ember énjének és tárgyainak formalizmusával való kapcsolatát. Ebben az erotikus viszonyban, amelyben az egyén olyan képhez rögzül, mely elidegeníti őt saját magától, ebben keresendő azon energia és forma, amelyen az *énnek* (*moi*) nevezett szenvedélyes szerveződés alapul.

E forma valójában a szubjektum belső konfliktusi feszültségében fog kikristályosodni, amely determinálja a másik vágyának tárgya iránti vágy felkeltését: itt az eredeti verseny agresszív versengésbe torkollik, és csak ebből születik meg a másik, az én és a tárgy triász, mely a látványos

közösség terét megvilágítva, egy sajátos formalizmusnak megfelelően vésődik be, amely olyannyira dominálja az affektív *Einfühlungot*, hogy az ebben a korban lévő gyermek félreismerheti a legismerősebbek identitását is, ha azok egy teljesen megújult környezetben jelennek meg.

De ha az *én (moi)* már kezdettől fogva ezzel az agresszív viszonylagossággal jellemezhető, amelyben az objektivitás híján lévő elmék azon állat érzelmi erekeióit fedezhetik fel, amelyet kísérleti kondicionálásának feladatában éppen egy vágy ösztönzött, miért ne gondolhatnánk úgy, hogy az egyén életét skandáló minden nagy ösztönös metamorfózis, amely a szubjektum történetének és vágya felfoghatatlan veleszületettségének együttállásából jött létre, a szubjektum határait fogja feszegetni?

Ezért van az, hogy, leszámítva egy olyan szintet, amelyet a legnagyobb géniuszok sem voltak képesek elérni, az ember *énje (moi)* soha nem redukálható a megélt identitására; az alsóbbrendűség tapasztalt kudarcainak depresszív széthullásaiban, lényegében létrehozza a halálos tagadásokat, amelyek az ént formalizmusába dermesztik. „Nem az vagyok, ami történik velem. Nem számítász semmit.”

A két pillanat, amelyben a szubjektum megtagadja magát és a másikat vádolja, összemosisodik, és felfedezhető lesz az *én* paranoiás struktúrája, amely azon alapvető tagadásokban találja meg megfelelőjét, amelyeket Freud a féltékenység, az erotómánia és az interpretáció három tébolyával hangsúlyozott. Ez a mizantróp széplélek különleges tébolya, amely visszadobja a világra azt a rendellenességet, amely létét meghatározta.

A szubjektív tapasztalatnak teljesen képesnek kell lennie arra, hogy felismerje az ambivalens agresszivitás központi magját, amelyet kultúránk jelenleg a *neheztelés* domináns formájában nyújt nekünk, egészen annak a gyermekeknél tapasztalható legarchaikusabb aspektusaiig. Ezért, mivel hasonló pillanatban élt, anélkül, hogy szenvednie kellett volna a *behaviorista* ellenállástól abban az értelemben, ahogyan ránk jellemző, Szent Ágoston megelőzi a pszichoanalízist, amikor a következő szavakkal írja le nekünk az ilyen viselkedés példáját: „*Vidi ego et expertus sum zelantem parvulum: nondum loquebatur et intuebatur pallidus amaro aspectu conlactaneum suum.*” [„Láttam és figyeltem magam is féltékeny csecsemőt. Szó nem hagyta még el ajakát, de sápadt irigyen és keserves arcocskával pislogott tejtestvére felé.”]⁶ Maradandóan összeköti a korai

gyermekkor infáns (beszéd előtti) fázisát a látványos abszorpció helyzetével: „szemlélté”, ez az érzelmi reakció: „sápadtan”, ez az eredeti frusztráció képeinek reaktiválása: „mérges tekintettel”, ezek az eredeti agresszivitás fizikai és szomatikus koordinátái.

Csak Melanie Klein, aki a nyelv megjelenésének legkorábbi szakaszában foglalkozott a gyermekkel, csak ő merete kivetíteni a szubjektív élményt ebben a korábbi periódusban, amelyben a megfigyelés mégis lehetővé teszi, hogy elismerjük a szubjektív élmény dimenzióját, amely például abban az egyszerű tényben nyilvánul meg, hogy az a gyermek, aki nem beszél, eltérően reagál a büntetésre és a brutalitásra.

Általa ismerjük az anyai test *imágója* által formált imaginárius zárvány ősi funkcióját; általa ismerjük meg azt a térképet, amelyet a gyermek saját keze rajzolt meg belső birodalmáról, és a belső szétválasztás történelmi atlaszát, amelyben a valódi vagy virtuális apa és fiútestvérek *imágói* és a szubjektum telhetetlen agressziója a szent területek feletti ártalmas hatásokat vitatják meg. Ismerjük a *rossz belső tárgyak* ezen árnyékának állandóságát is a szubjektumban, melyek néhány véletlen *asszociációhoz* kapcsolódnak (hogy egy olyan kifejezést használjunk, amelynek jót tenne, ha abban az organikus értelemben használnánk, amelyet tapasztalatunk ad neki, szemben azzal az absztrakt értelemmel, amelyet a hume-i ideológiából őriz). Ez teszi lehetővé, hogy megértsük, milyen strukturális mozgatórugók által tudja az imaginárius perszónák újra-felidézése és a szituáció bizonyos alsóbbrendűségeinek reprodukciója legszigorúbban előre látható módon *megzavarni* a felnőtt akaratlagos funkcióit: tudniillik az eredeti identifikáció *imágójára gyakorolt* feldaraboló hatása által.

Azzal, hogy Melanie Klein megmutatta a 'depresszív pozíció' elsőbbségét, a *kakon* szubjektívációjának extrém archaizmusát, visszaszorította azokat a határokat, amelyekben az identifikáció szubjektív funkcióját láthatjuk megnyilvánulni, és lehetővé tette a felettes-én első létrejöttének teljesen eredetiként való elhelyezését.

De ajánlatos körülhatárolni a pályát, amelyen elrendeződnek a kapcsolatok elméleti reflexióink számára elrendeződnek, távol attól, hogy minden megvilágosodjon, a bűnösség feszültségétől, az orális ártalmasságtól, a hipochondriás fixációtól, sőt attól az ősi mazochizmustól is,

⁶ Aurelius Augustinus: *Vallomások*. Gondolat, Bp., 1982, 34. old., Városi István fordítása. (A szerk.)

amit kizárunk vizsgálódásainkból, hogy abban az agresszivitás olyan fogalmát különítsük el, amely a narcisztikus relációval és az *én* létrejöttét jellemző félreismerés és szisztematikus tárgyiasítás struktúráival áll kapcsolatban.

E jóllehet elidegenedett formáció *Urbildjének* [őskép] egy jellegzetes kielégülés felel meg, amely egy eredeti organikus zavar integrációjához ragaszkodik, egy olyan kielégülés, amelyet az embert alkotó vitális felrepedés dimenziójaként kell felfognunk, és amely elgondolhatatlanná teszi az előre megformált környezet ideáját, „negatív” *libidó*, amely ismét fényleni engedi a Viszály hérakleitoszi fogalmát, melyet az Epheszosi a harmóniát megelőzőnek tekintett.

Azóta nem kell máshol keresni annak az energiának a forrását, amelyről Freud az elfojtás problémája kapcsán azt kérdezi magától, hogy honnan veszi azt az *én* (*moi*) ahhoz, hogy a valóságelv szolgálatába állítsa.

Kétségtelen, hogy az energia a „narcisztikus szenvedélyből” származik, akármilyen kevésbé is fogjuk fel az ént aszerint a szubjektív fogalom szerint, amelyet itt előléptetünk, hogy megfelelően tapasztalatunk regiszterének. Azok az elméleti nehézségek, amelyekkel Freud találkozott, számunkra valójában a tárgyiasítás illúziójához köthetőnek tűnnek. Ezen illúziót a klasszikus pszichológiától örököltük, amely létrehozta az *érzékelő-tudati* rendszer ideáját, amelyben hirtelen el nem ismertté lesz mindazok létezése, amit az én negligál, elzár, félremagyaráz azon érzékletei során, amelyek a valóságra való reagálásra készítetik, úgy, mint minden, amit ignorál, elapaszt és megköt a nyelvből kapott szignifikációkban: meglepő, hogy ez a félreismerés magával ragadta magát az embert is, aki a tudattalan dialektikájának megismerésével képes volt visszaszorítani annak határait.

Ugyancsak a felettes-én esztelen elnyomása áll a lelkiismeret motivált követeléseinek hátterében is, az emberre jellemző dühös szenvedély, hogy bevesse képét a valóságba, a sötét alapja az akarat racionális közvetítésének.

Az agresszivitás fogalma, mint a szubjektum létrejöttében szerepet játszó narcisztikus struktúra korrelatív feszültsége, lehetővé teszi, hogy megértsük egy nagyon egyszerűen kifejezett funkcióban e létezővéválás mindenféle viszontagságát és atipikusságát.

Most arra mutatunk rá, hogyan fogjuk ebben fel az Ödipusz-komplexus funkciójával való dialektikus viszonyt. Az Ödipusz-komplexus

szabályos formájában a szublimáció, amely igen pontosan kijelöli a szubjektum identifikációs átdolgozását, és – ahogy azt Freud írta, miután megérezte a pszichés dinamizmusok „topográfiai” koordinációjának szükségességét – az azonos nemű szülő *imágójának* introjekciója általi *másodlagos identifikáció*.

Ezen identifikáció számára az energiát a genitális libidó első biológiai felbukkanása biztosítja. De világos, hogy a riválissal való identifikáció strukturális hatása nem alakul ki magától, hacsak nem a mese szintjén, és csak akkor érthető meg, ha azon elsődleges identifikáció által jön létre, amely a szubjektumot, mint önmagának riválisát strukturálja. Valójában itt újra a biológiai tehetetlenség jegyével találkozunk, valamint az emberi pszichikum genezisére jellemző anticipációnak az imaginárius ’ideális’ fixációjára gyakorolt hatásával, amelyről az analízis kimutatta, hogy dönt az egyén pszichológiai nemének megfelelő „ösztönalkat” felől. Ez egy olyan pont, amelynek az antropológiai hozadékait nem lehet eléggé hangsúlyozni. De ami itt minket érdekel, az a funkció, amelyet az *énideál* békítő funkciójának fogunk nevezni, a libidinális normativitásának a kulturális normativitással való kapcsolata, amely a történelem hajnalától kezdve az apa *imágójával* áll összefüggésben. Nyilvánvalóan ebben áll Freud munkájának, a *Totem és tabu*-nak a hozadéka, amely annak ellenére, hogy mitikus cirkularitással fertőzött, a mitologikus eseményből, tudniillik az apa meggyilkolásából származtatja a szubjektív dimenziót, amely megadja annak jelentését, vagyis a bűnösséget.

Freud valójában megmutatja nekünk, hogy a részvétel szükséglete, amely a testvérek közötti rivalizálás helyzetébe beíródott konfliktust neutralizálja a gyilkosságot követően, az alapja a szülői Totemmel való identifikációnak. Így az ödipális identifikáció az, amely által a szubjektum túllépi az elsődleges szubjektív individuációt alkotó agresszivitást. Máshol hangsúlyoztuk azt a lépést, amelyet az ödipális identifikáció hoz létre e távolság kialakításában, amely által, a tisztelet parancsának érzéssel kísérve, a másik teljes érzelmi felmagasztosulása megvalósul.

Csak egy kultúra antidialektikus mentalitása, amely annak érdekében, hogy tárgyiasítható célok dominálják arra törekszik, hogy minden szubjektív aktivitást az *én* létezésére redukáljon, csak az tudja igazolni egy Van der Steinen meglepetését, amikor egy bororo indián a következő hangoztatja: „Én egy arapapagáj vagyok.” A „primitív elme”

minden szociológusa az identitás e hitvallásával van elfoglalva, amely a gondolkodás számára nem meglepőbb, mint az a kijelentés, hogy: „Én orvos vagyok” vagy „A Francia Köztársaság polgára vagyok”, és ami bizonyára kevesebb logikai nehézséggel bír, mint az a megállapítás, miszerint: „Én férfi vagyok”, ami legfeljebb annyit jelent „Hasonló vagyok, mint az, akit férfinek ismernek fel és így ismerem fel magamat is, mint aki olyan”. E kifejezéseket mindent összevetve csak az „Én egy másik” igazságának vonatkozásában értjük meg, amely kevésbé lesújtó a költő intuíciója számára, mint amennyire nyilvánvaló a pszichoanalitikus nézőpontjából.

Ki, ha nem mi fogjuk még egyszer megkérdőjelezni ennek az „én”-nek (je) az objektív státuszát, amelyet a mi kultúránkra jellemző történelmi evolúció hajlamos összemosni a szubjektummal? Ez az anomália megérdemli, hogy a nyelv minden szintjén megnyilvánuljon különleges hatásaiban, és elsősorban nyelveink első személyének grammatikai szubjektumában, ebben a ’szeretek’-ben, valósággá téve a hajlamot a szubjektumban, aki azt letagadja. Lehetetlen délibáb a lingvisztikus formákban, amelyek között a legősibbek is megtalálhatók, és amelyekben a szubjektum alapvetőnek tűnik a cselekvés determinatív vagy instrumentális pozíciójában.

Tegyük félre a *cogito ergo sum*-mal való minden visszaélés kritikáját, hogy emlékezessünk arra, hogy tapasztalatunk szerint az *én*, a tünetek gyógyításával szembeni minden *ellenállás* középpontját reprezentálja.

Elkerülhetetlen volt, hogy az analízis azután, hogy az *én* által kizárt törekvések újraintegrálását hangsúlyozta – amelyek az először megragadott tünetek mögött rejlenek és többnyire az ödipális azonosulás *hibáihoz* köthetőek – végül felfedezze a probléma „morális” dimenzióját.

Ezzel párhuzamosan előtérbe kerül egyfelől a személyiség és a tünetek struktúrájában lévő agresszív tendenciák szerepe, másfelől a *felszabadított libidó* mindenféle „értéknövelő” elmélete, amelyek között az egyik legelső az *oblativitás* regiszterét hangsúlyozó francia pszichoanalitikusoknak köszönhető.

Valójában világos, hogy az egyébként vak genitális *libidó* az egyén meghaladásának értelmében a fajok javára működik, és az ödipális krízisben szublimálódó hatásai állnak az ember kulturális alárendeltségének teljes folyamata mögött. Mindamellet nem lehet eléggé hangsúlyozni

a narcisztikus struktúra nem egyszerűsíthető karakterét és azon fogalom kétértelműségét, amely az e struktúrának való alávetettséget magába foglaló morális élet minden formájában igyekszik semmibe venni az agresszív feszültség állandóságát: tehát semmilyen oblativitás sem tudja felszabadítani belőle az altruizmust. Ezért tudta La Rochefoucauld megalkotni maximáját, amelyben rigorózussága megfelel a szexuális élvezet és a házasság összeférhetetlenségéről vallott gondolati alaptémájának.

Tompítanánk tapasztalatunk életét, ha hagynánk magunkat vagy pácienseinket egy olyan előre meghatározott harmóniával ámítani, amely a teljes agresszív indukció alól felszabadítaná a szubjektumban azon szociális konformizmusokat, amelyeket a tünetek redukciója lehetővé tesz.

A középkor elméletalkotói a penetráció más módját mutatták, akik a szerelem problémáját a „fizikai” és az „ekszztatikus” elmélet két pólusa között tárgyalták, mindkettő magába foglalva az emberi *én* megszűnését akár az univerzális jóba való újraintegráció, akár a szubjektumnak a másság nélküli objektum felé való érzelmi kiáradása által.

Az egyén minden genetikus fázisában, az emberi megvalósulás minden szintjén, újra megtaláljuk e narcisztikus pillanatot a szubjektumban; egy korábbiiban, ahol egy libidinális frusztrációt kell vállalnia, és egy későbbiben, ahol egy normatív szublimációban túlmutat önmagán.

Ez az elképzelés lehetővé teszi, hogy megértsük a mindenfajta regresszió, mindenfajta elvetélés, a szubjektum tipikus fejlődése mindenfajta megtagadása hatásaiban rejlő agresszivitást, különösen a szexuális realizáció terén. Pontosabban, mindazokban a nagy fázisokban, amelyek az emberi életben a libidinális átalakulásokat határozzák meg, azon átalakulásokat, amelyeknek legfontosabb funkcióját az analízis tárta fel: elválasztás, ödipális fázis, pubertás, érettség vagy anyaság (*maturité* vagy *maternité*), sőt, klimaktérium. Gyakran mondtuk, hogy a szubjektum ödipális konfliktusa agresszív retorzióijának hangsúlyozása a doktrínán belül megfelel annak a ténynek, hogy a komplexus hatásai legelőször annak megoldásának *kudarcaiban* nyilvánulnak meg.

Szükségtelen hangsúlyozni, hogy a narcisztikus fázis koherens elmélete világossá teszi a szkoptofília, a szadomazochizmus és a homoszexualitás „részleges ösztöntörekvéseire” jellemző ambivalencia tényét, csakúgy, mint a bennük megnyilvánuló agresszivitás sztereotipizált és

ceremoniális formalizmusát: e perverziók gyakorlatában a másik megértésének gyakran igen kevésbé „realizált” aspektusára célzunk, azon szubjektív értékre, amely igen különbözik az olyan egyébként nagyon megkapó egzisztenciális rekonstrukcióktól, amelyeket Jean-Paul Sartre tudott adni nekik.

Azt is szeretném megemlíteni, hogy a narcisztikus fázis determinációjában a saját test imágójának tulajdonított döntő funkció lehetővé teszi, hogy megértsük a funkcionális lateralizáció (balkezesség) kongenitális anomáliái, valamint a szexuális és kulturális normalizáció mindenfajta inverziója közötti klinikai kapcsolatot. Ez az ókori nevelés „szép és jó” ideáljában a testedzés szerepére emlékeztet, és elvezet bennünket a befejező szociális tételhez.

V. TÉTEL: *Az agresszivitás ilyen fogalma, mint az emberi én intencionális koordinátáinak egyike, különösképpen a tér kategóriájához viszonyítva, lehetővé teszi, hogy megértsük a modern neurózisokban és a civilizáció rossz közérzetében betöltött szerepét.*

Csupán az ítéleteknek egy olyan perspektíváját szeretném itt megnyitni, amelyet a jelenlegi szociális rendben tapasztalatunk lehetővé tesz. Civilizációnkban az agresszivitás előtérbe kerülését már eléggé bizonyítja az a tény is, hogy a normál moralitásban az agresszivitás rendszerint összemosódik az erő erényével. Igen helyesen az agresszivitást az én fejlődésének kifejeződéseként fogják fel, amelynek nélkülözhetetlen szociális haszna van és oly általánosan elfogadott az erkölcsben, hogy ahhoz, hogy elismerjük kulturális különlegességét egy olyan gyakorlat jelentésébe és hatóerejébe kell behatolni, mint amilyen a kínaiak nyilvános és privát moralitásában a *yang*.

Nem lenne felesleges, ha az életért való harc fogalmának tekintélye elégségesen bizonyítható lenne egy elmélet sikerével, amely a gondolkodásunk számára elfogadhatóvá tesz egy olyan szelekciót, amely a tér állat általi meghódításán alapul, mint az élet fejlődéseinek helytálló magyarázata. Valóban úgy tűnik, hogy Darwin sikere a viktoriánus társadalom rablásainak és gazdasági eufóriájának kivetítésén alapul, amely azzal szentesítette a bolygó méretűvé növelt társadalmi pusztítást, hogy

a legerősebb pusztítókat természetes zsákmányukért való küzdelmükben egy *laissez-faire* képpel igazolta.

Ugyanakkor Darwin előtt az emberi ontológiában Hegel nyújtotta az agresszivitás funkciójának mindenkori elméletét, mintegy megjövendölve a mi időnk vastörvényét. Az Úr és Szolga konfliktusából vezette le történelmünk teljes szubjektív és objektív fejlődését, feltárva e krízisek szintéziseit, amelyek a nyugati ember státuszának legmagasabb formáit reprezentálják, a sztoikustól a keresztényig, és egészen az Univerzális állam jövőbeli polgáráig.

Itt a természetes egyén semmiként van kezelve, mivel az emberi szubjektum valójában semmi az abszolút Úr előtt, akivel a találkozás a halálban adatik meg neki. Az emberi vágy kielégülése csak akkor lehetséges, ha azt a másik vágya és munkája közvetíti. Ha az Úr és Szolga konfliktusában az ember ember általi felismerése rejlik, akkor az a természetes értékek radikális tagadásával megy végbe, akár az Úr meddő, akár a munka termékeny zsarnokságában fejeződik az ki.

Ismerjük a fegyverzetet, amit e mély tan adott a rabszolga konstruktív spartakizmusának, amelyet újratertem a darwini évszázad barbarizmusa.

Szociológiánk viszonylagossá tétele a világ azon kulturális formáinak tudományos gyűjtése által, amelyeket elpusztítunk, és a valóban pszichoanalitikus vonásokkal bíró analízisek, amelyekben Platón bölcsessége megmutatja a lélek és a város szenvedélyeinek közös dialektikáját, felvilágosíthatnak minket e barbarizmus okát illetően. Ez – hogy abban a zsargonban fejezzük ki, amely megfelel az ember szubjektív szükségleteire vonatkozó megközelítésünknek – az *énideál* és a *felettes én* azon telítettségeinek növekvő hiánya, amelyek a tradicionális társadalmak minden organikus formájában megvalósultak, formákban, amelyek a hétköznapi intimitástól a közösség megnyilvánulását lehetővé tevő időszakos ünnepekig terjednek. Ezeket már csak legnyilvánvalóbban lefokozott aspektusaik szerint ismerjük. Mi több, hogy megszüntessük a női és férfi princípiumok kozmikus polaritását, társadalmunk ismeri mindazokat a pszichológiai következményeket, amelyek a *nemek harcaként* ismert modern jelenségre jellemzőek. Hatalmas közösség, a szenvedélyek „demokratikus” anarchiájának és eme szenvedélyeknek a narcisztikus zsarnokság „nagy szárnyú lódarázsa” által történő kétségbeesett kiegyenlítése határán – világos, hogy az én felemelkedése a létezésünkben az ember utilitarista koncepciójának megfelelően abba torkollik,

hogy sokkal előbb valósul meg az ember, mint az egyén, vagyis a lélek elszigeteltségét hozza létre, amely mindig ismerősebb, mint az ember eredeti elhagyatottsága.

Ezzel összefüggésben úgy tűnik, hogy egy, az egész faj léptékében működő technikai vállalkozásnak vagyunk részei – olyan okokból, amelyeknek történelmi kontingenciája azon a szükségszerűségeen alapul, amelyet bizonyos megfontolásaink alapján észrevehettünk. A probléma abban áll, hogy vajon az Úr és a Szolga konfliktusa megoldását a gép szolgálatában találja-e meg, vagy egy pszichotechnikában, amely már az egyre precízebb alkalmazásokban is elterjedtnek bizonyul, arra törekedve, hogy ellássa a tűzgömbök vezetőit és a szabályozóközpontok felügyelőit.

Az ember narcisztikus struktúrájában tapasztalható térszimmetria szerepének fogalma alapvető a tér pszichológiai analízisének megalapozásában – amire itt most csak utalni tudok. Mondjuk azt, hogy az állatpszichológia felfedezte, hogy az egyén viszonya egyes téri mezőkhöz bizonyos fajoknál társadalmilag meghatározott, mégpedig oly módon, hogy felemeli azt a szubjektív valahová tartozás kategóriájához. Úgy gondolom, hogy ez egy olyan másik mezejében lévő mező tükörprojekciójának szubjektív lehetősége, amely az emberi tér eredetileg „geometrikus” struktúráját biztosítja, a struktúrát, amelyet szívesen nevezünk *kaleidoszkopikusnak*.

Ilyen legalábbis az a tér, amelyben az *én* képvilága fejlődik, és amely visszatér a valóság objektív teréhez. De vajon pihenőhelyet kínál-e mindez számunkra? Az „élettérben”, amelyben a humán verseny egyre szorosabbá válik, fajunk csillagbéli vizsgálója különös hatású menekülési szükségletekre következtetne. De a konceptuális terület, amelybe a valóst véltük redukálni, vajon nem fogja továbbra is visszautasítani a fizikai gondolkodás támogatását? Így amiatt, hogy vizsgálódásunkat az anyag határáig terjesztettük ki, vajon ez a „realizált” tér, amely illuzórikusnak tünteti fel számunkra azon imaginárius tereket, ahol a régi bölcsek szabad játékaik folytak, nem fog-e a maga idejében az univerzum ordításában szertefoszlani?

Bárhogy legyen is, tudjuk, hogy honnan lát hozzá az adaptációnk e követelésekhez, és, hogy a háború egyre elkerülhetetlenebb és egyre szükségszerűbb velejárója minden haladásnak a mi organizációnkban. Az ellenfelek alkalmazkodása szociális szembenállásukban, úgy tűnik, hogy

a formák versenyének irányába fejlődik, de felmerül a kérdés, hogy a szükségszerűség elfogadása motiválja-e azt, vagy az identifikáció, amelynek képét Dante a *Pokol*ban a halálos csókkal mutatja be.

Ráadásul nem tűnik úgy, hogy az emberi individuum, mint egy ilyen harc anyaga abszolút módon nélkülözne mindenfajta hiányosságot. A „rossz belső tárgyak” detekciója, amelyek felelősek a gátlás és az előremenekülés reakcióiért (melyek különösen költségesek a gépezetben), a detekció, amelyről újabban megtudtuk, hogy a rajtaütő, a vadász, az ejtőernyős és a kommandós csapatoknál használnak fel, bizonyítja, hogy a háború, miután sokat tudunk a neurózisok keletkezéséről, talán túlságosan követelő a szubjektumok tekintetében, akik mindig semlegesebbek egy olyan agresszivitásban, ahol a pátoz nem kívánatos.

Mindazonáltal van néhány hozzáadandó pszichológiai igazságunk: nevezetesen, hogy az *én* úgynevezett „önfenntartási ösztöne” mennyire könnyen hajlik meg a tér uralmának örvényében, és különösképpen a haláltól, az „abszolút Úrtól” való félelem, amely a Hegellel kezdődő egész filozófiai tradíció által feltételeződik a tudatban, milyen mértékben van pszichológiailag a saját test megsértése narcisztikus félelmének alávetve.

Nem haszontalan hangsúlyozni a szubjektív feszültség és a tér dimenziója közötti kapcsolatot, amely a civilizáció rossz közérzetében újra elvágja azt a szorongás dimenziójától, amelyet oly humánusan közelített meg Freud, és ami az idői dimenzióban fejlődik ki. Az idői dimenzió is könnyen megvilágítaná számunkra két olyan filozófiának a kortárs jelentőségét, amelyek megfelelni látszanak annak, amire már utaltunk: Bergsonét, naturalisztikus elégtelensége miatt és Kierkegaardét, dialektikus jelentése miatt.

Csak e két feszültség kereszteződésében tudja körvonalazni az ember az eredendő széttöredezettségről szóló feltételezést, mely szerint mondhatni, hogy minden pillanatban az öngyilkossága által konstituálja világát, és amelynek oly paradox pszichológiai tapasztalatát volt bátorsága Freudnak akár biológiai terminusokban, akár „halálösztönként” kifejezni.

A modern társadalom „felszabadított” emberében ezen elképesztő széttöredezettség egészen a lét legmélyén is megnyilvánul. Ez az önbüntetés neurózisa, funkcionális gátlásainak hisztero-hipochondriás tüneteivel, a mások és a világ derealizációjának pszichaszténiás formáival, a

kudarcban és a bűnben megnyilvánuló szociális következményeivel együtt. Ez a megható áldozat, ez a menekült, beszámíthatatlan számki-
vetett, aki felelőtlenül áthágja a tilalmakat, amelyek a modern embert
a legelképezhetőbb szociális gályarabságra ítélik; ő az, akit befogadunk,
ha eljön hozzánk. Mindennapi feladatunk, hogy a semmi e lényének
újából megnyissuk értelmének útját egy olyan diszkrét testvériségben,
amelyhez soha nem lehetünk elég egyenlők.

Gyimesi Júlia fordítása

NAGYAR Lettre

2007. TAVASZI SZÁMÁNAK TARTALMÁBÓL

GRECSÓ KRISZTIÁN: Faluesszé
GRECSÓ KRISZTIÁN: Múltfutam
CHRISTIANE NEUDECKER: Repülési technikák
CHRISTIANE NEUDECKER: Úgrás
ARNO GEIGER: Jól vagyunk
PETER WEBER: Pályaudvar
FRANZ HOHLER: Ostermundigen pereme
WILHELM DROSTE: Idegenként odahaza
CSOSZÓ GABRIELLA: Veled is megtörténhet – A személyes nar-
ratíva előfordulásai a kortárs fotográfiában
KISS NOÉMI: A lefényképezhetetlen. CSOSZÓ GABRIELLA fotói-
hoz

Megrendelhető: www.jelenkor.com, e-mailen: lettre@c3.hu